

Bir Kültür Potası: Anadolu Selçuklularının Özgün Sosyal ve Siyasal Dokusu ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Kalan Mirası

Hüseyin Erkan Bedirhanoglu¹

Özet

Anadolu, Anadolu Medeniyetleri veya Küçük Asya, sürekli fetih ve istila seferlerine tanıklık eden jeopolitik tarihiyle Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi görmektedir. Mezopotamya ve Mısır'ın güneydoğudan, eski Akdeniz uygarlıklarının ise batıdan Anadolu'yu çevrelemesi, bu bölgeyi bir uygarlıklar beşiği haline getirmiştir. XI. yüzyılın başlarında, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun önde gelen isimlerinden Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya başlattığı bir dizi akın, Selçukluların bölgeyi tamamen fethetmesinden önceki altmış yıllık aralıklı akınların başlangıcını oluşturmuştur. Selçuklular, 1071'deki çok önemli Malazgirt Savaşı'na kadar Anadolu'ya çeşitli seferler düzenlemişlerdir. Dini gayret, keşif ve savaş ganimeti arayışı bu seferlerin başlıca motivasyonlarıydı. Bu dönemdeki önemli Selçuklu zaferleri arasında 1048'de Pasinler Savaşı ve 1064'te Ani'nin ele geçirilmesi yer almaktadır; her ikisi de Bizans İmparatorluğu'na karşı Malazgirt'te kazanılan kesin zaferin yolunu açan önemli askeri başarılardır. Bu mühim savaş, Anadolu'nun bir Türk bölgesine dönüştürülmesinin ilk adımlarını temsil etmektedir. Malazgirt'in ardından Sultan Alp Arslan stratejik fetih politikaları uygulayarak Anadolu üzerindeki Türk kontrolünü hızla pekiştirdi. Miryokefalon Savaşı'ndaki Selçuklu zaferinin ardından Bizans İmparatorluğu nihayet Anadolu üzerindeki Türk hakimiyetini tanımıştır. Bu çalışma, Anadolu Medeniyetlerindeki kültürel faaliyetlerin yanı sıra o dönemdeki sosyal ve siyasi olayları ve bunun günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı mirasını incelemektedir.

1 Doktor Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, hc.bedirhanoglu@alparslan.edu.tr, 0000-0002-8980-6267

1. Giriş

Malazgirt'te kazanılan kesin zaferle başlayan Anadolu'daki Selçuklu varlığı, bölgenin kültürel ve toplumsal manzarasında silinmez bir iz bırakmıştır ve çok sayıda Selçuklu eseri bugün hala ayakta durmaktadır. Konya, Aksaray, Tokat, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi şehirler, Selçuklu egemenliği altında akademik ve teolojik çalışmaların merkezleri olarak gelişmişlerdir. Göktürk Devleti'nin Oğuz kolundan gelen Selçuklu soyu, Karahanlı Hanlığı ile olan çatışmalar sırasında İslam'ı benimsemiş, daha sonra Horasan ve Maveraiünnehir'in İslami bölgelerine yerleşmişlerdir. Resmi devletleri, 1040 yılında Gaznelilere karşı yapılan Dandanakan Savaşı'nın ardından, Selçuk Bey'in ölümünden sonra iktidarı ele geçiren Tuğrul Bey döneminde sağlamlaşmıştır.²

İslam dünyasında ideolojik huzursuzluk ve parçalanmanın yaşandığı bir dönemde Selçuklular İslam'ı benimseyerek siyasi kurtarıcılar ve dini kahramanlar olarak tarih sahnesine çıktılar. Mısır ve Suriye'deki Fatımi rejimi Şii inançlarını agresif bir şekilde teşvik ederken, Bağdat'taki Abbasi Halifeliği, Halife'nin otoritesini aşındıran Buyiler veya Büveyhiler adlı güçlü bir Şii hanedanın hakimiyeti altında acı çekmekteydi. Bu kaosu ortasında Bizans İmparatorluğu doğuya doğru ilerlemiş, Müslümanların bölünmüşlüğünden faydalanarak Azerbaycan ve Irak'ta kendine bir yer edinmiş ve nihayetinde Bağdat'ın istikrarını tehdit etmiştir.³ Bu gergin koşullara, Selçukluların lideri Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi'nin emriyle müdahalede bulunmuştur. Bağdat'ın güvenliğini sağlamak için yaptığı başarılı sefer ona yüce "Cihan Sultanı" unvanını kazandı ve Halifelik ile Selçuklu devleti arasında kritik bir ittifakı simgeledi. Bu işbirliği Sünni siyasi gücün yeniden dirilişine işaret etmiş ve bölgenin geleceğini yeniden şekillendiren bir Türk-İslam sentezinin temelini atmıştır.⁴

Büveyhilerin zayıflamakta olan hakimiyeti iyice gevşedi ve Abbasi Halifesi, bağımsızlığı sınırlı kalsa da sembolik önemini geri kazandı. Yeniden kazanılan bu itibara rağmen, Halifelik ısrarla tam egemenlik peşinde koşacaktı. Araştırmacılar Tuğrul Bey ile Abbasi Halifesi arasındaki bağın stratejik ve ideolojik ağırlığını vurgulamakta ve bunu Selçuklu meşruiyetinin ve İslami canlanmanın temel taşı olarak görmektedir. Selçukluların yönetimi, mimari girişimlerinde, hukuk sistemlerinde ve entelektüel kurumlarında

2 Köymen, M., Selçuklu devletinin kuruluşu: I. Dandanakan Savaşı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 16/3-4, 2017.

3 Kösoğlu, N., Türk dünyası tarihi ve medeniyeti üzerine düşünceler, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1991, 55.

4 Akyüz, Y., Türk eğitim tarihi, 33. baskı, Pegem Yayınları, Ankara 2020.

izlerini taşıyan İslami değerlerle derinden iç içe geçmişti. Tuğrul Bey'in "Eğer kendime bir saray yaptırıp yanına da bir cami inşa etmezsem Allah'ın huzurunda mahcup olurum" sözü, inancın devlet yönetimindeki merkeziliğine bir örnektir. İbadet yerleri ve ilim merkezleri olan camiler, Selçukluların dini ve ilmi hayata bağlılığını somutlaştırmıştır.⁵

Onların mirası, adalet, bilgi ve kültürel gelişmeye bağlılık yoluyla hem Türk hem de küresel medeniyetin yükselişini içerirken, bilim ve din karşıt güçler olarak değil, aydınlanmanın tamamlayıcı araçları olarak görülmüştür. Nizamülmülk gibi vizyonerler, destekleyici yöneticilerle birlikte, ilki 1040 yılında Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulan medreselerin yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Bu kurumlar, Orta Asya'dan Orta Doğu ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada İslami eğitim için bir emsal oluşturarak ünlü Nizamiye Medreseleri'ne dönüşmüştür.⁶ Bu merkezler Selçuklu devletinin seçkinlerini yetiştirmiştir: Kadılar, askeri liderler ve yöneticiler yetiştiren bu merkezler, dönemin önde gelen alimlerini de cezbetmiştir. Selçuklular, örgün eğitimin ötesinde, geleceğin liderleri ve savaşçıları için etik ve pratik eğitimi vurgulayan "Ahilik" ve "Atabek" geleneği gibi alternatif eğitim sistemlerini teşvik etmiştir. Manevi açıdan bilge, deneyimli ve savaşta yetenekli çok yönlü bireyler yetiştirmeyi amaçlamışlardır.⁷

Merkezi coğrafi konumu ve elverişli iklimiyle Anadolu, çok çeşitli uygarlıklar için uzun süre bir kavşak noktası olmuştur. Selçuklulardan çok önce, çeşitli Türk grupları Orta Asya'daki asıl yurtlarından uzakta, bu topraklarla çoktan temas kurmuşlardı. Bazı akademisyenler, Türklerin Anadolu'ya göçünün M.Ö. 3000-2000 yıllarına kadar uzanabileceğini öne sürmektedir; zira Avrupa Hunları, M.S. IV. yüzyılda Anadolu'da belgelenmiş olarak ortaya çıkan ilk Türkler olarak kabul edilmektedir (Kaya, 2014). 395 yılına gelindiğinde Hunlar kollara bölünmüş, bir grup Trakya'ya göç ederken, diğerleri Kafkasya üzerinden Erzurum, Malatya, Kilikya, Antakya ve hatta Suriye gibi Anadolu'nun önemli bölgelerine doğru ilerlemiştir. Daha sonra birçoğu Azerbaycan üzerinden kendi bozkırlarına geri dönmüştür ve tarihçiler bu göçün Anadolu'daki Türklerin doğrulanabilir ilk örneği olduğuna inanmaktadır.⁸ VI. yüzyılda Sabirler Orta Anadolu'ya ilerlemiş, ancak daha sonra geri çekilmiş, Bizanslılar ise Trabzon ile Çoruh

5 Turan, O., Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi, 2. cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1969, 133-190.

6 Kılınç, M. – Kurt, S., Türk eğitim tarihi, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2019, 26.

7 Güven, İ., Türk eğitim tarihi, 7. baskı, Pegem Akademi, Ankara 2018.

8 Kafesoğlu, İ., Türk milli kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, 73.

Nehri arasına Bulgar Türklerini yerleştirmişlerdir. Bu dönemde Hazarlar Anadolu'da Arap kontrolündeki emirlikleri ele geçirmeyi başarırken, Avar ve Bulgar Türk grupları Anadolu'nun İran sınırı yakınlarında, özellikle Ceyhan ve Tohma Havzaları çevresinde yeni yurtlar bulmuşlardır. Bulgarlar, Hazarlar ve Ferganiler gibi gayrimüslim Türklerin X. yüzyılda antik Kapadokya'ya yerleştikleri kaydedilmiştir. Bizanslılar da Özbekler, Peçenekler ve Kıpçaklar gibi Türk kökenli askerleri ordularına katmışlardır. Aynı zamanda, Emevi ve Abbasi ordularının hizmetindeki Türk generaller, Afşin, Amacur et-Türki, Aşnas ve diğerleri gibi figürler, Anadolu cephesinde çok sayıda sefere liderlik etmişlerdir. Bu askeri girişimler Adana, Tarsus, Ahlat, Anavarza, Diyarbakır, Malatya, Malazgirt, Erzurum ve diğer birçok şehirde geçici ya da yarı kalıcı yerleşimlerle sonuçlanmıştır.⁹

Bu ilk etkileşimler Anadolu'yu bir vatan olarak kurma arzusunu yansıtmasa da gelecekteki fetihler için zemin hazırlamıştır. Malazgirt'teki tarihi zaferlerinin ardından Büyük Selçuklular Anadolu'yu sistematik bir şekilde Türk dünyasına entegre etmişlerdir. Anadolu beyliklerinin Türk siyasi kimliğinin oluşumundaki kritik rolüne rağmen, bu beyliklerin tarihleri kaynakların sınırlı olması sebebiyle gölgede kalmaya devam etmektedir. Halil Edhem ve Fuad Köprülü gibi önemli erken dönem Türk akademisyenleri bu tarihi boşluğun giderilmesinde öncü olmuş, J.H. Mordtmann gibi Batılı tarihçiler de katkıda bulunmuştur.¹⁰

Türklerin Anadolu'ya geçişinde belirleyici dönüm noktalarından biri olan Malazgirt, Alp Arslan'ın askeri dehasından kaynaklanmışsa da fethin tohumları onlarca yıl önce atılmıştı. Selçuklular, resmi bir devlet kurmalarından yaklaşık 25 yıl önce, İran ve Azerbaycan'daki üslerinden Doğu Anadolu'yu araştırmaya başlamışlardı. Çağrı Bey, 1015 yılında beş yıl süren ve bölgenin gelecekteki Türk yerleşimi için uygunluğunu değerlendirmek amacıyla keşif amaçlı böyle erken bir sefere öncülük etmiştir. Sefer sırasında Tuğrul Bey ile görüşen Çağrı Bey, Anadolu'da hiçbir gücün bir Türk akınına durdurabilecek kapasitede görünmediğini bildirmiş ve o andan itibaren Anadolu gelecekteki genişleme için açık bir hedef haline gelmiştir. Bu gelecek, uzun ve karmaşık bir tarihi sürecin doruk noktasını temsil eden ve 1923 yılında kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti'ne yol açmıştır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu en yakın selef olsa da Anadolu'daki Türk varlığının kökleri ve Cumhuriyeti etkileyen kültürel ve siyasi kalıpların çoğu Anadolu Selçuklularına dayanmaktadır. Bu bölüm,

9 Yinanç, M., Türkiye tarihi: Selçuklular devri I, Ed. R. Yinanç, TTK Yayınları, Ankara 2009, 21-23.

10 Öden, Z., Anadolu beylikleri ve şehir tarihleri üzerine bibliyografya denemesi, Tarih Dergisi, 37, 2011, 171-243.

Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın Anadolu tarihinin gidişatını şekillendirdiği ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna katkıda bulunduğu kilit yolları incelemektedir. Selçukluların Türk kimliği ve toplumsal yapıları üzerindeki etkisi incelenerek, modern Türkiye'nin ortaya çıkışına yol açan tarihi anlatıdaki hayati rolleri ortaya konulacaktır.

2. Bizans Krizi Sonrasında Anadolu Selçuklularının Dönüşümü

Bizans İmparatorluğu Selçuklu akınlarından önce, 1000'li yılların başında kendisi için önemli bir dönüm noktası olacak olan iç istikrarsızlığın arttığı bir döneme girmişti. İmparatorluk geçmişteki çalkantıları ve yeniden canlanma dönemlerini atlatmış olsa da, bu dönem daha kritik ve geri dönüşü olmayan bir gerileme getirdi. Bu gerileme İmparator Basil'in ölümünün ardından yaşanan idari sürtüşmelerden kaynaklanıyordu ve Basil öldüğünde Bizans, VII.yüzyıldaki Arap-Bizans çatışmalarından bu yana güney İtalya'dan Kafkasya'ya kadar uzanan en geniş sınırlarından birine ulaşmıştı.¹¹ Ancak Basil'in bir halef tayin edememesi bir iktidar boşluğu yaratarak ordu temelli yönetim sistemini istikrarsızlaştırdı. Sivil bürokratlar yavaş yavaş yönetimi ele geçirerek, Türk kabileleri ve Selçuklu kuvvetleri Doğu'dan baskı yapmaya başladığında bile, bakım masrafları yüksek görülen silahlı kuvvetlerden kaynak aktarmaya başladılar. Bu belirsizliğin ortasında, Bizans'ın Ani merkezli Ermeni Bagratuni Krallığı'nı topraklarına katması, Selçukluların doğu topraklarına girişini derinden etkiledi. Nihai ilhaktan önce, Ermenileri imparatorluğun iç kısımlarına yerleştiren büyük ölçekli nüfus hareketleri başlatılmıştı. Bir X. yüzyıl kaynağı olan Theophanes Continuatus, yerel Ermeni yöneticilerin sık sık topraklarını daha batıdaki mülklerle takas etmek zorunda kaldıklarını kaydeder. Ermenilerin tehirci oldukça yaygın bir gelenektir; Justinianus ve Maurice gibi imparatorlar bu tür hareketleri VI. yüzyıl gibi erken bir tarihte başlatmışlardı.¹²

Peter Charanis, Tiberius'un 10.000 Ermeni'yi Kıbrıs'a yerleştirdiğini anlatır ve Sebeos, Maurice'in daha da geniş çaplı nakiller yaptığını belirtir. V. Konstantin ve John Tzimiskes de dahil olmak üzere daha sonraki imparatorlar da bu eğilimi sürdürerek Ermenileri Trakya'ya ve diğer stratejik bölgelere yerleştirmişlerdir. I. Basil'in geri alınan bölgeleri yeniden Hristiyanlaştırma planları, Nikephoros II Phokas döneminde, Ermeniler Kapadokya gibi bölgelerde çoğunluk haline gelmişken uygulanmıştır.¹³ XI. yüzyılda Ermeni

11 Peacock, A., Niğdeli Ahmed'in el-Veledü's-Şefik'i ve Selçuklu geçmişi, *Anatolian Studies*, 54, 2004, 95–107.

12 Peacock, A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015, 300–320.

13 Charanis, P., Bizans İmparatorluğu'nda Ermeniler, *Revue des Études Byzantines*, 1964, 29–48.

topraklarının imparatorluğa katılması bu durumu dramatik bir şekilde hızlandırdı ve Selçukluların ilerleyişiyle birlikte bu hareketler daha da yoğunlaşarak, düzensiz yer değiştirmeler organize kitlesel göçlere dönüştü. Ani'nin son kralı Gagik II, 1045 yılında ülkesini Bizans'a teslim ettiğinde, kendisine büyük toprak bağışları yapılarak Lykandos'a yerleştirildi. Devir teslim müzakerelerini yürüten Katolikos Petros Getadardz, dini merkezini Sebastia'ya taşıdı.¹⁴

Alp Arslan'ın 1064'te Ani'yi fethetmesinin ardından, son özerk Ermeni hükümdarı Karanlı Gagik de maiyetiyle birlikte Caesarea'daki Tzamandos kalesine nakledildi. İronik bir şekilde, bu bölge bir zamanlar Lykandos temasının kurucusu ve Tzamandos'un inşaatçısı olan Ermeni General Melias'a aitti. Başlangıçta imparatorluğun askeri yapısını güçlendirmek ve Ermeni bölgeleri üzerindeki kontrolü sürdürmek için tasarlanmış olsa da Ermenilerin tehciri sonunda ters etki yarattı. Ani'nin ilhakından sonra Bizanslı yetkililer, nüfusu Ortodoks Hristiyanlığa entegre etmek için Ermeni Kilisesi'ni bastırmaya çalıştı, bu çaba sadece daha derin bölünmelerin tohumlarını ekti. Büyük nüfusların yer değiştirmesi hem doğu sınırını hem de Ermeni soylulara ev sahipliği yapan yeni yerleşim yerlerini zayıflattı.¹⁵ Bu iç parçalanma Selçuklu ilerleyişi için verimli bir zemin sağladı; bu nedenle Selçuklular zaten yıpranmakta olan bir imparatorlukla karşılaştılar. Kuzeyli Ermeni yöneticiler genellikle vasal olarak boyun eğerken, yeniden yerleştirilen Ermeniler ve yerel Rumlar arasındaki anlaşmazlıklar vilayetleri daha da istikrarsızlaştırmış ve bazı durumlarda Ermeni askerler dini ve kültürel yabancılaşmanın ortasında Selçuklulara iltica etmiştir.¹⁶

Selçuklular, 1064 yılında Ani'yi ele geçirdikten kısa bir süre sonra, Türkmen müttefikleriyle birlikte Caesarea ve Iconium gibi şehirlere akınlar düzenlediler. İmparator Romanos IV Diogenes 1069'da Türk kuvvetlerini geçici olarak püskürten bir karşı saldırı başlattıysa da bu kazanımlar uzun sürmedi. Altta yatan kırılmalı 1071'de Malazgirt'te doruğa ulaştı ve Bizans feci bir yenilgiye uğrayarak gücünün merkezi olan Anadolu'nun büyük bir kısmının kontrolünü kaybetti. Bizans'ın 1071'deki Malazgirt mağlubiyeti imparatorluğu bir anda yıkmadı, ancak Anadolu'da uzun süreli bir dönüşüm

14 Hovannisian, R., Ermeni Sebastia/Sivas ve Küçük Ermenistan, Mazda Publishers, UCLA Ermeni Tarihi ve Kültürü Serisi, 5, 2004, 111–135; Charanis, P., Bizans İmparatorluğu'nda bir politika olarak nüfus transferi, *Comparative Studies in Society and History*, 3/2, 1961, 141–142.

15 Hovannisian, R., Ermeni Sebastia/Sivas ve Küçük Ermenistan, Mazda Publishers, UCLA Ermeni Tarihi ve Kültürü Serisi, 5, 2004, 111–135.

16 Cowe, P., Bizans ve Osmanlı hegemonyası arasında Ermeni Platosunda Armeno-Müslüman değişim modelleri, Ashgate Publishing Company, Burlington VT 2015, 80.

dönemini başlatarak bölgenin kültürel ve dini dokusunu yeniden şekillendirdi.¹⁷ Sonrasında Alp Arslan'ın kuzeni Süleyman Kutalmış, Anadolu'da yeni bir alan açarak Rum Selçuklu Sultanlığı'nı kurdu ve ilk başkenti olarak İznik'i belirledi. Süleyman'ın oğlu I. Kılıç Arslan, Iconium'dan (modern Konya) bu hakimiyeti sağlamlaştırmaya devam edecek ve 1156 yılına kadar hüküm süren oğlu I. Mesud'un saltanatının sonunda Orta Anadolu'nun büyük bir kısmı Selçuklu otoritesi altına girecektir.¹⁸

XI. yüzyılın sonlarında Anadolu birçok Türk-Müslüman devletinin doğuşuna tanıklık etmiştir. Malazgirt'ten kısa bir süre sonra, Alp Arslan'a bağlı bir komutan olan Emir Saltuk, Erzurum merkezli Saltukoğulları hanedanını kurdu. Sikkelerinden ve tarihi kaynaklardan Şah-ı Arman veya Ahlatşahlar olarak bilinen bir başka güç, Van Gölü'nün kuzeybatı kenarında kök salmıştır. Ahlat Şehri'nde 1100-1207 yılları arasında hüküm süren Ahlatşahlar, Saltukoğulları gibi, XII. yüzyılın sonlarında hakimiyetini Kuzey Ermenistan'a kadar genişletmiş olan Gürcü Krallığı ile sık sık çatışmıştır.¹⁹

1080 yılı civarında, daha az bilinen bir Türkmen lideri olan Mengücek Gazi, Kemah'ta Mengücekoğulları Beyliği'ni kurmuştur. Bu hanedan Erzincan ve Divriği'ye kadar genişlemiş, daha sonra bu şehirlerde ayrı kollara ayrılmış, Erzincan kolu öne çıkmış ve sonunda Kemah'ın kontrolünü yeniden ele geçirmiştir. Divriği kolu hakkında daha az kayıt bulunsa da Erzincan Mengücekoğulları, şair Nizami'nin yazılarında bölgenin karmaşık siyasi ilişkilerinin bir göstergesi olarak hem Rum İmparatoru hem de Ermenistan Kralı olarak övülen Fahreddin Behramşah'ın yönetiminde gelişmiştir. Bir diğer önemli Türkmen gücü de kuzey-orta ve doğu Anadolu'da hakimiyet kuran, Sivas, Tokat ve Amasya gibi şehirleri yöneten ve 1100'lerin başında Niksar, Kayseri ve hatta Malatya'ya kadar genişleyen Danişmendli hanedanıydı. Başlangıçta Selçuklularla müttefik olan Danişmendliler, daha sonra onların rakibi olmuş ve sonunda onların üstünlüğüne boyun eğmişlerdir. Hanedanlık 1178'de Selçukluların Malatya'yı ele geçirmesiyle sona erdi ve II. Kılıç Arslan hanedanlığın geri kalan topraklarını ele geçirdi. Bunu takiben, diğer bölgesel yöneticiler, Erzincan'daki Mengücek soyundan gelen yöneticiler ve Erzurum'daki Saltuklular Selçuklu kontrolünü tanıdı. XIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Selçuklu hegemonyası Türkmen

17 Korobeinikov, D., Doğu'nun ve Batı'nın kralı: Müslüman ve Hristiyan kaynaklarında Selçuklu hanedan kavramı ve unvanları, A. Peacock – S. N. Yıldız (Ed.), *The Seljuks of Anatolia: Ortaçağ Orta Doğu'sunda saray ve toplum*, I.B. Tauris, Londra – New York 2013, 71–72.

18 Hovannisian, R. – Payaslian, G., *Ermeni Kilikyası*, Mazda Publishers, 2008, 68.

19 Eastmond, A., *Tamta'nın dünyası: Orta Doğu'dan Moğolistan'a bir Ortaçağ asilzadesinin hayatı ve karşılaşmaları*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, 1–20.

topraklarına yayılmış ve Anadolu'nun parçalanmış siyasi coğrafyası üzerindeki hakimiyetini pekiştirmiştir.²⁰

3. Malazgirt Savaşı ve Anadolu'nun Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Durumu

Anadolu, Bizans İmparatorluğu ile doğudaki rakipleri Sasani hanedanlığı ve ardından Emevi ve Abbasi halifelikleri arasındaki uzun süreli çatışmalarda savaş alanı haline gelmiştir. Bu uzun süreli savaşlar geniş çaplı yıkıma yol açarak VI. yüzyılda birçok kırsal yerleşimin nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Buna karşılık, hayatta kalan topluluklar güvenlik için müstahkem şehirlere çekilmiş, kendilerini tekrar eden şiddetten korumak için taş duvarlara güvenmiş ve bu durum Selçukluların Malazgirt Savaşı'ndaki zaferinden sonra dramatik bir şekilde değişmiştir. Seyhun ve Maverâünnehir'e yakın bölgelerden Oğuz Türkmen dalgaları hızla Anadolu'ya göç etmiştir. Onların gelişi derin bir dönüşüme yol açmıştır: terk edilmiş topraklar yeniden canlanmış ve yerel Türk beylikleri şeklinde yeni siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır (Çetin, 2002).

Yerleşim süreci oldukça iyi düzenlenmişti; kentli göçmenler şehir hayatına yeniden kavuşurken, göçebe ve tarımla uğraşan aileler kırsal bölgelere yerleşti. Sonuç olarak, terk edilmiş kasabalar yeniden dolduruldu, harabeler yeniden inşa edildi ve surlar gibi savunma yapıları gelecekteki tehditlere dayanacak şekilde restore edildi. Eski yol sistemlerinin yeniden canlandırılması, yoğun bir ulaşım ağı oluşturmak ve hareketliliği ve ticareti kolaylaştırmak için ek güzergahlarla güçlendirilen bu yeni ve yeniden inşa edilen yerleşim yerlerini birbirine bağlamanın anahtarıydı. Bu yollar boyunca hanlar ve kervansaraylar inşa edilerek güvenlik sağlandı ve uzun mesafeli ticarete olanak tanındı. Türkler kök saldıkça, yer adları Türk dilini ve kimliğini yansıtacak şekilde değişti veya değiştirildi, bu da Anadolu manzarasında kültürel bir dönüşümün temelini attı. Iconium'un yerini Konya, Sebastia'nın yerini Sivas ve Herakleia'nın yerini Ereğli almıştır²¹.

Türkler, yeni elde ettikleri topraklarda varlıklarını kanıtlamak için stratejik iskân politikaları izlemeye devam ettiler. Anadolu'da da benzer bir model ortaya çıktı. Her genişlemeye birlikte, Rum, Ermeni ve Gürcülerden oluşan yerel Hristiyan nüfus giderek azınlık haline geldi ve bölgenin kültürel yapısı

20 Pancaroğlu, O., Divriği'de cami-hastane külliyesi: Bir ilişkiler ve geçişler tarihi, Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ, 3, 2009, 185.

21 Yakupoğlu, C., Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da yeni Türk vatanının yükselişi, Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 2021, 1–35.

belirleyici bir şekilde değişti.²² Demografik ve siyasi etkilerinin ötesinde, bu göç yerel ekonomiyi zenginleştirmiştir. Türk yerleşimciler kavun, karpuz, pamuk ve ayçiçeği gibi ürünlerin yetiştirilmesine yardımcı olarak tarım ve hayvancılık bilgilerini de getirmişlerdir. Yerel ekonomilerde önemli bir rol oynayan hayvancılık gibi ipek üretimi de genişledi. Temel ekonomik ihtiyaçlar karşılandıktan sonra Türkler çevrelerini yeniden şekillendirmeye başladı. Anadolu Selçukluları ve bölgesel beylikler döneminde, pratik ve manevi ihtiyaçları karşılamak için çok çeşitli yapılar inşa edildi. Bunlar arasında camiler, okullar, tekkeler, hastaneler, hamamlar, çarşılar, köprüler ve aşevleri yer almaktaydı ve hepsi de sürdürülebilirliklerini sağlayan ve kamu yararına hizmet eden hayırsever vakıflar tarafından desteklenmekteydi.²³

Yeni yöneticiler, büyüyen bu yerleşimlerde düzeni sağlamak için idareciler, vergi memurları, hakimler ve garnizon komutanları atadı. Ortaya çıkan bu bürokrasi nüfus artışını destekledi ve istikrarı koruyarak hukuk sisteminin Türk idaresindeki bölgelerde kök salmasını sağladı. Türk boylarının geliştiği aynı zamanda kent ekonomilerini de yeniden tanımladı; çünkü Türkmenlerin göçebe mirası, canlı hayvan ticareti ve at yetiştiriciliğinde gelişen endüstrilere yol açtı (Çetin, 2002). Bu arada dericilik, demircilik, halı dokumacılığı ve kuyumculuk gibi zanaat dalları da gelişmiştir. Kervan yollarının ve ticaret merkezlerinin kurulmasının yanı sıra önemli kıyı şehirlerinin ele geçirilmesi ticaretin büyümesini daha da teşvik etmiştir. Lonca temelli bir sosyal hareket olan Ahi Tarikatı, etik iş uygulamalarını, toplumsal dayanışmayı ve kentsel kalkınmayı teşvik ederek ticari refahı pekiştirmiştir.²⁴

Kültürel değişim bu ekonomik ve sosyal değişimlere eşlik etmiştir. Türk geleneklerinin İslami ibadet ve tatbikatın yanı sıra yerel Anadolu gelenekleriyle bütünleşmesi eşsiz bir kültürel sentezin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu Selçukluları ilme değer vermiş, düşünürleri ve sanatçıları şehirlerine davet ederek bilim, felsefe ve sanatın geliştiği bir ortamı teşvik etmişlerdir. Tekkeler manevi merkezler olmanın ötesinde hizmetlerde bulunmuş; misafirperverlik, eğitim ve kamu refahının hayati merkezleri haline gelerek cömertlik, birlik ve merhamet gibi değerlerin yayılmasına yardımcı olmuştur.²⁵ Bu kurumlar yoksullara ve yerinden edilene

22 Sevim, A., Anadolu'nun fethi: Selçuklular dönemi, TTK Yayınları, Ankara 1987, 76.

23 Alıç, S., Anadolu Beyliklerinde siyasi evlilikler, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, 13-14; Kafalı, M., Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi, Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 8/22, 1996, 7-13.

24 Koca, S., Diyar-ı Rûm'un 'Türkiye' haline gelmesinde Türk kültürünün rolü, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 23, 2008, 33-53; Uzunçarşılı, İ. H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti, TTK Yayınları, Ankara 2011, 246-257.

25 Alıç, S., Anadolu Beyliklerinde siyasi evlilikler, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, 13-14.

yiyecek, barınak ve destek sunarak toplulukları etraflarına çekmiş ve daha derin sosyal bağları teşvik etmiştir. Bu sadece bölgenin İslamlaşmasını kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yüzyıllar boyunca Anadolu'nun kimliğini şekillendiren belirgin bir Türk-İslam medeniyetinin doğmasına da yol açmıştır.²⁶

Fetihlerine rağmen Türkler genellikle yerel halklara karşı hoşgörü politikası benimsemişlerdir. Dini çeşitliliğe saygı gösterilmiş ve miri sistem olarak bilinen bir toprak yönetim sistemi getirilerek adil dağıtım ve sosyal adalet sağlanmıştır. Bu eşitlik duygusu kültürel açıklıkla birleşince Rumlar, Ermeniler ve Süryaniler de dahil olmak üzere pek çok yerel topluluk Selçuklu yönetimini Bizans yönetimine tercih etmiştir.²⁷

4. Kültürel ve Kentsel Gelişim için Ticaret Yolları

Batıda Bizans, güneydoğuda Eyyubiler, kuzeyde Trabzon, kuzeydoğuda Gürcistan, doğuda Ermeni toprakları ve güneyde Kilikya Ermeni Krallığı ile çevrili olan Anadolu Selçukluları, kendilerini canlı ve rekabetçi bir jeopolitik ağın merkezinde buldular. İtalyan deniz cumhuriyetlerine yakınlık bu dinamiği daha da zenginleştirmiş, Selçuklulara Akdeniz limanlarına erişim ve bu limanları etkileme konusunda stratejik bir avantaj sağlamıştır. Selçuklu hükümdarları, bölgeyi boydan boya geçen ticaret koridorları üzerindeki kontrolü sağlamlaştırmak için pragmatik ve ileri görüşlü ekonomik stratejiler benimsemiş, kalıcı altyapılar kurmuş ve ticareti devlet yönetiminin temel taşı olarak teşvik etmişlerdir. Ticari akışları korumak ve canlandırmak için planlanan seferlerle birlikte, ekonomik hırs çoğu zaman askeri eylemleri de zorunlu kılmıştır.²⁸

Selçuklu liderleri kendilerini yerli tüccarların ve sınırları içinde faaliyet gösteren yabancı tüccarların koruyucusu olarak görüyorlardı. Ticari güvenlik, savaş için bir politika ve gerekçe işlevi görüyordu. I. Keyhüsrev 1205'te tahtı geri aldığında Sivas, Kıpçaklar ve Rusların kuzey pazarlarını Mezopotamya ve Suriye'deki güney pazarlarına bağlayan canlı bir ticaret kavşağına dönüşmüştü. Ancak Komnenosların Karadeniz limanlarını ele geçirmesinin yol açtığı ticaret kesintisi, tüccarların ve malların iç kesimlerde sıkışmasına neden oldu. Buna karşılık Keyhüsrev kıyıya doğru bir sefer

26 Aladağ, İ., Anadolu Selçukluları ve beylikler devrinde dini yapıların toplum hayatına etkileri, Akademik Matbuat, 2/2, 2018, 1–18.

27 Turan, O., Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi, 2. cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1969, 133–190.

28 Yüksel, Ç., Selçuklu Anadolu'sunda ticaret ve kentsel gelişim, Online Sanat ve Tasarım Dergisi, 10/1, 2022, 60–75.

başlattı, ancak başarısız oldu.²⁹ Yine de yerel Toskana yönetimi altında kötü muamele gören Mısırlı tüccarların şikayetleri üzerine 1207'de Antalya'yı ele geçirmesi, deniz erişimi ve tüccar korumasının onun askeri ve siyasi gündemi için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Yerel Rum grupların da yardımıyla Selçuklu ordusu İtalyan varlığını bertaraf edip liman kentini ele geçirerek güneydeki Selçuklu otoritesini sağlamlaştırmıştır. Bunu takiben Keyhüsrev, kara ve deniz gücünün birliğini temsil eden “Karanın ve Denizin Sultanı” unvanını aldı.³⁰

Bu olaylar, ticareti korumanın ve sorunsuz pazar dolaşımını sağlamanın Selçukluların stratejik planlamasının merkezinde yer aldığını göstermektedir. İmparatorluk, Anadolu boyunca her yöne uzanan ana ticaret arterlerine özel bir önem vermiştir. Tahkim edilmiş yol kenarı hanları olan kervansaraylar, günlük seyahat mesafelerine göre yerleştirilmiş ve geniş yol iyileştirmeleriyle desteklenmiştir. Selçukluların hırsları sadece toprak sahipliğini aşmıştır çünkü bu ticaret yollarının sonlandığı kıyı yerleşimlerine hakim olmak da bir o kadar önemli hale gelmişti. Liman kontrolü, ekonomik üstünlüğün yanı sıra daha geniş bir kültürel ve siyasi dünyaya erişim anlamına geliyordu. Bu nedenle Keyhüsrev'in halefleri I. Alaeddin Keykubat ve I. İzzeddin Keykavus, Akdeniz ve Karadeniz limanları üzerinde hakimiyet kurmaya devam ettiler. Batılı deniz güçleriyle diplomatik ilişkiler artmış, dönemin baskın deniz gücü olan Venedik ile önemli ticari anlaşmalar yapılmıştır.³¹

I. İzzeddin Keykavus, Keyhüsrev'in ölümünden sonra Rumların önderliğindeki bir ayaklanmanın ardından Antalya'yı yeniden fethederek Selçuklu otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Bu liman kenti sadece Akdeniz ticareti için değil, bölgesel diplomasi için de çok önemliydi. Ticaret yolları için Anadolu limanlarına bel bağlayan Kıbrıs, Selçuklularla resmi bir ticaret anlaşması imzalayan ilk Hristiyan ülke oldu. Kral Hugh ve Keykavus arasında 1207 ve 1214 yılları arasında teati edilen mektuplar, karşılıklı güven ve faydaya dayanan ikili ticaret anlaşmalarının en eski kanıtlarından bazılarını sunmaktadır. Bu iş birliği sayesinde Selçuklular ekonomik varlıklarını güçlendirmiş ve kültürlerarası diyaloga katkıda bulunarak ortak bir Akdeniz ticaret kültürünü teşvik etmişlerdir.³²

29 Cahen, C., 13. yüzyılın başında Anadolu'da ticaret, *Cogito*, 29, 2001, 132–143.

30 İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, çev. M. Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 125–130; Kaya, A., Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya akınları hakkında bir değerlendirme, *Ekev Akademi Dergisi*, 18/59, 2014, 211–232.

31 Koca, S., Türkiye Selçuklu sultanlarının izledikleri ekonomik politikalar, H. Güzel – K. Çiçek – S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, 7. cilt, Ankara 2002, 344–353.

32 İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, çev. M. Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 125–130; Çavuşdere, S., Selçuklular döneminde Akdeniz ticareti: Türkler ve İtalyanlar, *Tarih Okulu*, 4, 2009, 53–75.

Bu güney dayanağı güçlendikçe dikkatler kuzeye çevrildi. Trabzon gibi tartışmalı ya da Samsun gibi parçalanmış limanların aksine Sinop, 1214 yılında Keykavus'un yönetiminde Selçuklu topraklarına katılmış ve Karadeniz'deki Türk varlığını sağlamlaştırmıştır. Aslen bir Danişmend kalesi olan ve Haçlı Seferleri sırasında geçici olarak terk edilen Sinop, Selçuklulara güvenli bir kuzey çıkışı sunmuştur. Keykavus bu başarısını, kıyıda kıyıya kontrolünü simgeleyen yeni bir unvan olan "Karaların ve İki Denizin Sultanı" unvanını alarak kutladı.³³ I. Alaeddin Keykubad döneminde Selçuklu Devleti zirveye ulaşmıştır. Vizyon sahibi bir hükümdar olan Keykubad, selefleri tarafından atılan ekonomik ve diplomatik temelleri genişletti. Latin güçleriyle ittifaklar ve anlaşmalar sağlayarak diplomasiyi, yolları, limanları ve şehirleri geliştiren cesur inşaat girişimleriyle birleştirdi. İktidarı devraldığında, Avrupa'nın Anadolu pazarlarına olan ilgisi artmış, Venedik buna öncülük ederek 1220 yılında Selçuklu-Venedik ticaretini resmileştiren bir antlaşma imzalamıştır.³⁴

Keykubad, bu batı diplomasisine paralel olarak Eyyubilerle de ilişkilerini geliştirdi ve Doğu'daki Moğol fetihlerinden kaçan alim ve tüccarlara kucak açtı. Moğol tehdidinin farkında olduğundan Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirleri tahkim etti ve 1223'te Kalonoros'u ele geçirerek askeri sahasını genişletti. Alaiye (modern Alanya) olarak yeniden adlandırılan liman, bir tersane ve cephanelik ile tamamlanan bir deniz üssü haline geldi. Bu sayede Selçuklular, kısa süreliğine Selçuklu koruması altına giren Karadeniz'deki Suğdak'a yapılan sefer de dahil olmak üzere deniz aşırı operasyonlar düzenleyebilmişlerdir.³⁵ Keykubad'ın hükümdarlığı, kültürel gelişme ve kentsel kalkınmayı takip eden askeri ve ekonomik genişlemeye tanık oldu. Alaiye'yi büyük mimarisi, saray bahçeleri ve kamu altyapısıyla modern bir şehir olarak kurdu. Alara Han ve Aksaray Sultan Han gibi bu döneme tarihlenen ikonik yapılar, mimari hırsı ve sivil yatırımı yansıtmaktadır. Dinlenme ve ticaret merkezleri olarak işlev gören bu kervansaraylar, Selçukluların ticari sürekliliğe ve toplumsal büyümeye olan bağlılığının simgesiydi. Bunlar, Anadolu'nun sosyal dokusunu zenginleştiren kültürlerarası alışveriş merkezleri haline gelmişlerdir.³⁶

33 Kayaoglu, İ., Anadolu Selçukluları devrinde ticari hayat, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24/1, 1981, 359-373.

34 Çavuşdere, S., Selçuklular döneminde Akdeniz ticareti: Türkler ve İtalyanlar, Tarih Okulu, 4, 2009, 53-75.

35 Çavuşdere, S., Selçuklular döneminde Akdeniz ticareti: Türkler ve İtalyanlar, Tarih Okulu, 4, 2009, 53-75.

36 Turan, O., Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi tarih Alpaslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, 335-339.

Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1243'te Köseadağ'da kazanılan Moğol zaferinden sonra bile Selçuklu idari etkinliği ve ticaret altyapısı devam etti. Siyasi olarak İlhanlılara bağlı olsalar da Selçuklular, özellikle Konya, Kayseri ve Sivas üzerinden geçen önemli ticaret yollarını korudular ve denizcilik bağlantılarını sürdürdüler. Kervansaray inşası devam etmiş ve ekonomik sistem, kentsel yaşamı teşvik ederek ve yüzyıllar süren ticaret odaklı kültürel etkileşimin şekillendirdiği çeşitli, kozmopolit bir toplumu destekleyerek güçlü kalmıştır.³⁷

Selçuklu devletinin anlatısı, ticaretin kültürel, sosyal ve kentsel gelişim için nasıl güçlü bir katalizör görevi gördüğünü derinden göstermektedir. Malların ve tüccarların Selçuklu toprakları boyunca sürekli hareketi ve çeşitli komşu medeniyetler ve İtalyan şehir devletleriyle etkileşimleri zengin bir fikir, teknoloji ve sanat alışverişini teşvik etmiştir. Açık ticaret yollarının kolaylaştırdığı halkların bu sürekli iç içe geçmesi durumu, kaçınılmaz olarak Selçuklu topraklarında daha kozmopolit bir toplum oluşmasına yol açmıştır.

Kervansaraylarda ve şehir merkezlerinde yeni mimari tarzlar, çeşitli zanaatların ve ticari uygulamaların benimsenmesi ve hatta çeşitli geçmişlerden gelen tüccarlar arasındaki dil ile ilgili ve dini etkileşimler, benzersiz bir Selçuklu kültürel dokusuna katkıda bulunmuştur. Güçlü ticaretin yarattığı ekonomik refah sosyal gelişmeyi de beslemiştir. Ticaret sayesinde biriken servet, Selçuklu elitinin bayındırlık işlerine, dini kurumlara ve eğitim tesislerine yatırım yapmasını sağlayarak tebaanın yaşam kalitesini yükseltmiştir. Tüccarları ve ticaret yollarını korumak için uygulanan güvenlik önlemleri de daha güvenli ortamlar yaratarak istikrar ve büyümeyi teşvik etmiştir. Bu ticaret ağlarının kurulması ve sürdürülmesi, Selçuklu devletinin sosyal örgütlenmesine daha fazla katkıda bulunan sofistike idari ve yasal çerçeveler gerektirmiştir.

Ticarete verilen önem, kentsel gelişimin başlıca itici güçlerinden biriydi. Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerin inşası ve genişlemesi, büyük ticaret merkezleri olarak üstlendikleri rollerle doğrudan bağlantılıydı. Stratejik olarak yerleştirilmiş kervansaraylarla tamamlanan karmaşık yol ağlarının geliştirilmesi, Anadolu'nun genel görünümünü dönüştürerek yeni yerleşimlerin büyümesini ve mevcut olanların genişlemesini teşvik etmiştir. Antalya ve Sinop gibi liman kentleri, farklı nüfusları çeken ve kültürlerin kaynaşmasını sağlayan canlı uluslararası merkezler haline gelmiştir. Bu şehirlerde pazarların, altyapının ve surların inşası, ticari faaliyeti artırma zorunluluğundan kaynaklanmış, sofistike ve kalıcı kentsel dokuların

37 Özergin, M., Anadolu'da Selçuklu kervansarayları, Tarih Dergisi, 15/20, 1965, 141-170.

oluşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Selçukluların ticarete yönelik stratejik vizyonu, ekonomik kazancın yanı sıra dinamik, birbirine bağlı bir toplumu şekillendirmeye ve kalıcı bir kültürel miras bırakan, gelişen kent merkezleri inşa etmeye odaklanmıştır.

Selçukluların Anadolu'ya gelişi, özellikle de 1071'deki Malazgirt Savaşı'nın ardından bir dönüm noktası olmuştur. Bu zafer, daha uzun bir Türk göçü sürecinin bir parçası olsa da bölgeyi daha kapsamlı Türk yerleşimine ve etkisine açmıştır. Rum Sultanlığı'nın kurulması, Anadolu'nun Bizans ağırlıklı bir bölgeden Türk merkezli bir bölgeye dönüşmesinde kritik bir adım olmuştur. Bu dönüşüm yalnızca siyasi veya askeri bir fetih değil, geleceğe zemin hazırlayan karmaşık bir kültürel, sosyal ve demografik bir değişim sürecidir.

5. Kalıcı Bir Miras ve Cumhuriyete Giden Yol

Selçuklular Anadolu için yeni bir siyasi ve sosyal çerçeve oluşturmuş ve Türk mirası, Fars idari gelenekleri ve İslami ilkelerden mürekkep unsurları sentezleyerek benzersiz bir yönetim sistemi yaratmışlardır. Merkezi otoriteye, bürokratik bir yapıya ve toprak mülkiyeti sistemine vurgu yapan bu sistem, bölgedeki sonraki Türk devletleri için bir model oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kendine özgü kurumlar geliştirirken, Selçukluların merkezi güç ve bürokratik örgütlenmeye dair mirası etkisini güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Anadolu Selçukluları Orta Çağ Orta Doğu'sunu önemli ölçüde şekillendiren bir saray ve toplum kurmuş ve bu etki sonraki siyasi yapılara kadar uzanmıştır. Anadolu Selçuklularının en önemli katkılarından biri, Anadolu'da bir Türk kimliğinin sağlamlaştırılması olmuştur.³⁸

Selçuklular gelmeden önce bölge Rumlar, Ermeniler ve diğer gruplar da dahil olmak üzere çok çeşitli bir nüfusa ev sahipliği yapıyordu. Selçuklu dönemi, Türk nüfusunun kademeli ve istikrarlı bir şekilde artmasına ve bölgede belirgin bir Türk dili ve kültürünün gelişmesine tanıklık etmiştir. Selçuklular ayrıca üç önemli alanda karmaşık ve kalıcı bir siyasi miras yarattılar. Birincisi, yıkılışlarından uzun süre sonra bile, özellikle daha sonraki hükümdarların kendi otoritelerini doğrulamak için miraslarına başvurdıkları Anadolu'da, adları egemen meşruiyetin güçlü bir sembolü olarak kaldı. İkinci olarak, Selçuklu İmparatorluğu'nun batı topraklarında ortaya çıkan yeni devletler genellikle iktidar iddialarını Selçuklularla olan bağlantılarına dayandırmış ve bu bağlantıyı güvenilirliklerini güçlendirmek için kullanmışlardır. Üçüncüsü, Selçukluların ideal Sünni yöneticiler olarak

38 Peacock, A. – Yıldız, S., Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Orta Doğu'sunda saray ve toplum, I.B. Tauris, Londra 2013.

özenle hazırlanmış imajı, gerçekliğin retorikle uyuşup uyuşmadığına bakılmaksızın, bozkırlardan gelecek göçebe hanedanlar için teorik bir model haline gelmiştir.³⁹ Dahası, Selçuklu dönemi Anadolu'nun ağırlıklı olarak bir Türk toprağı olarak varlık göstermesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu pekişmiş Türk kimliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel taşı ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bilincinin merkezi bir bileşeni haline gelecektir. Modern Türk dili, önemli bir gelişim ve reform geçirmiş olsa da kökleri Selçuklu yerleşimcileri tarafından konuşulan Türk lehçelerine dayanmaktadır.⁴⁰

Ancak kurumsal katkıları söz konusu olduğunda, durum daha belirsiz hale geliyor. XI. ve XII. yüzyıllar Orta Doğu'da nüfus, inanç ve kültürde büyük değişimlerin yaşandığı kapsamlı bir dönüşüm dönemi idi. Bu değişimin tam olarak ne kadarının doğrudan Selçuklu etkisine dayandırılabilceğini tespit etmek zordur. Tasavvufun yayılması, İslam'ın geniş çapta benimsenmesi ve Farsçanın doğu bölgelerinde artan önemi gibi gelişmeler, belki de aynı şekilde veya aynı hızda olmasa da muhtemelen bağımsız olarak ortaya çıkacaktı. Tarihçiler, Selçuklu devletinin Orta Doğu'da Türk devletinin kurulması için bir katalizör görevi gördüğüne inanmaktadır.⁴¹ Türklerin Anadolu ve Suriye'ye gelmesinde etkili olan Irakiyye ve Nevakiyye gibi göç eden önemli gruplar genellikle Selçuklu komutasından bağımsız olarak faaliyet göstermiştir. Yine de Selçuklu yöneticilerinin zaman zaman onlara askeri ya da lojistik destek sunması, bu yerleşimlerin kök salmasında ve kalıcı olmasında rol oynamıştır. Daha da önemlisi, Selçukluların sahip olduğu asalet ve hanedan prestiji olmasaydı, tıpkı daha önceki Türk imparatorluklarının Aşina soyuna dayanması gibi, bu Türk hareketlerinin de uyum ve dayanma gücünden yoksun olması muhtemeldi. Bu durumda, XII. yüzyıldaki Oğuzlar ya da XI. yüzyıldaki Irakiyye'nin ilk akınlarında olduğu gibi, arkalarında sadece yıkım bırakmış olabilirler ve kalıcı bir etki bırakmadan gözden kaybolmuşlardır.⁴²

Türkiye Cumhuriyeti, bazı açılardan Anadolu Selçuklularını takip eden radikal bir kopuşu temsil etmeye devam etmiştir. Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'yi modernleştirmeye, kurumlarını

39 Peacock, A., İran ve Irak'ta Selçuklu İmparatorluğu saray tarihçiliği: İçerik, yazarlık ve dil üzerine düşünceler, *Iranian Studies*, 47, 2014, 327–345.

40 Turan, O., Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi tarih Alpaslan'dan Osman Gazi'ye (1071–1328), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, 335–339.

41 Peacock, A., İran ve Irak'ta Selçuklu İmparatorluğu saray tarihçiliği: İçerik, yazarlık ve dil üzerine düşünceler, *Iranian Studies*, 47, 2014, 327–345.

42 Peacock, A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015, 300–320.

laikleştirmeye ve Türk milliyetçiliğine dayalı yeni bir ulusal kimlik yaratmaya çalıştı. Ancak bu modernleşme ve Batılılaşma sürecinde bile Selçuklu mirası tamamen silinmedi. Erken Cumhuriyet eliti, Selçuklu dönemini Türk tarihinin altın çağı olarak görmüştür. Bu birkaç amaca hizmet ediyordu; bunlardan biri, yeni Cumhuriyet için tarihsel bir süreklilik ve meşruiyet duygusu sağlayan ve onu Anadolu'daki görkemli bir Türk geçmişine bağlayan tarihsel meşruiyetti. Buna ek olarak, Selçukluların devlet yönetimindeki başarıları, askeri becerileri ve kültürel gelişimleri yeni bir Türk ulusal kimliğinin oluşmasına yardımcı olarak ulusal bir gurur kaynağı olmuştur. Bu başarılar Anadolu'nun Türk karakterini vurgulayarak, Cumhuriyet'in bölgedeki tarihi Türk varlığının haklı mirasçısı olduğu fikrini pekiştirdi.

Türkiye Cumhuriyeti modern ve laik bir devlet olmakla birlikte, Selçuklu mirası Türk toplumu ve kültürünün çeşitli yönleri üzerinde hafif ama reddedilemez etkisini sürdürmektedir. Selçuklu dönemi, Türk tarih bilincinin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Dahası, Selçuklu sanatı ve mimarisi, Türk kültürel kimliğinin sembolleri olarak hayranlık uyandırmaya ve kutlanmaya devam etmektedir. Her ne kadar Cumhuriyet laik olsa da Selçuklu döneminin İslam'ın yayılması ve Sufi geleneklerinin gelişmesiyle olan ilişkisi, Türk toplumunun dini ve sosyal değerleri üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Laiklik Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri olsa da dini gelenekler pek çok insanın hayatının önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesine de katkıda bulunan Selçuklular, Türk ulusal kimliğinin temel bir unsuru olmaya devam etmektedir. Kökleri Selçuklu dönemine dayanan Anadolu'nun bir Türk vatani olduğu fikri, Türk milliyetçiliğinde güçlü ve kalıcı bir temadır.⁴³

Türkiye'nin tarih bilincinde Selçuklular, sadece Anadolu'da erken devletleşmenin öncülerini değil, aynı zamanda modern Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi mitolojisinin temel figürleri olarak da derin bir sembolik role sahiptir. Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren Selçuklu mirası, Türklerin doğal yönetim ve imparatorluk kapasitesinin kanıtı olarak kutlanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında yoğun bir şekilde desteklenen bu anlatı, bugün de ulusal kimliği şekillendirmeye devam etmektedir. Kayda değer bir örnek, 2013 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Malazgirt Savaşı'nın yıldönümünü kutladığı bir konuşma sırasında yaşandı. Bu zaferi, Anadolu'yu Türk milleti için bir vatana dönüştüren an olarak selamladı ve bu zaferi uyum, karşılıklı saygı ve birliğe dayanan bir medeniyetin kurulmasıyla ilişkilendirdi. Alp Arslan'ı ve şehit düşen savaşçıları anması,

43 Gürpınar, D., Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçi tarih yazımında Rum Selçukluları, Sabancı Üniversitesi, 2004, 15-43.

Selçuklu zaferinin ulusal hafıza ve siyasi retoriğin dokusuna nasıl derinden işlediğini yansıtıyordu.⁴⁴

Ancak, gelenekleri ve kurumları incelerken neyin özellikle Selçuklulara ait olup neyin onu takip eden diğer göçebe imparatorluklara ait olmadığını ayırt etmek daha karmaşık bir hal almaktadır. Genellikle Selçuklularla ilişkilendirilen pek çok uygulama daha geniş bozkır kültürleri tarafından da paylaşılmaktadır. Örneğin, hükümdar kanının dökülmesini önlemeye yönelik bir yöntem olan hükümdar infazları için yay kirişi kullanımı Osmanlılar tarafından benimsenmiştir ve de Moğol geleneklerini yansıtmaktadır. Selçuklular tarafından Orta Doğu'ya tanıtılan stilize bir hükümdar imzası olan *tuğra* modern çağa kadar varlığını sürdürmüş, ancak XIV. yüzyılda Delhi'dekiler de dahil olmak üzere çeşitli Türk hükümdarlar da bunun versiyonlarını kullanmışlardır.⁴⁵ Bir başka Selçuklu yeniliği olan *atabeğ* sistemi, Osmanlı'da şehzade varisleri için bir koruyucu olan *lala* rolünde karşımıza çıkıyor. Aynı şekilde, Selçukluların toprak hibelerine yaklaşımı, *malikaneler* aracılığıyla şehzadelere toprak tahsis edilmesi, Osmanlı tımar atamalarında karşılığını bulmuştur, ancak o döneme gelene kadar kökleri unutulmuştur.⁴⁶

Anadolu Selçukluları sadece fatihler değil, aynı zamanda kültür ve öğrenimin de hamileriydi. Selçuklular, Anadolu'da Türk, İran ve Bizans etkilerinin senteziyle karakterize edilen zengin bir kültürel ortamı teşvik etmişlerdir. Bu sentez, çeşitli üslupları harmanlayarak eşsiz ve etkileyici anıtlar yaratan Selçuklu sanatı ve mimarisinde özellikle belirgindir. Selçuklu mimarisi, sivri kemerler, kubbeler ve karmaşık süsleme motifleri gibi ayırt edici özellikleriyle Anadolu coğrafyasında kalıcı bir miras bırakmıştır. Bu uygulamalar daha geniş bozkır kültürleriyle bağlantılı olsa da birçoğu Osmanlılar tarafından benimsenip daha da geliştirilmiştir ve modern Türkiye'de ülkenin tarihi ve kültürel mirasının önemli örnekleri olarak incelenmeye devam etmektedir. Farsça yazar şair ve mutasavvıf Mevlâna Celaleddin-i Rumi gibi Selçuklu döneminin önemli şahsiyetlerinin eserleri, etnik ve dilsel sınırları aşarak ortak bir kültürel kimliğe katkıda bulunmaları nedeniyle bugün Türkiye'de hala övgüyle anılmaktadır.⁴⁷

44 Strohmeier, M., Seldschukische Geschichte und türkische Geschichtswissenschaft: Die Seldschuken im Urteil moderner türkischer Historiker, Berlin 1984.

45 Soudavar, A., The Mongol legacy of Persian farmāns, L. Komaroff (Ed.), Beyond the Legacy of Genghis Khan, Brill, Leiden 2006, 407–421.

46 Binbaş, I., Oğuz Kağan Anlatıları, Encyclopaedia Iranica, Brill, Leiden 2010, 2–10.

47 Cahen, C., 13. yüzyılın başında Anadolu'da ticaret, Cogito, 29, 2001, 132–143.

Bu geleneklerin birçoğu ilk olarak Selçuklu yönetiminde ortaya çıkmış olsa da varlıklarını sürdürmelerini Selçuklulardan çok onları takip eden siyasi kültürlerle, özellikle de Moğollara ve XIV. ve XV. yüzyıllardaki çeşitli Türkmen beyliklerine borçludurlar. Bu sonraki devletler sıklıkla bozkır mirasıyla olan bağlarını vurgulamış, bazen ortak soyağaçları icat edecek kadar ileri gitmişlerdir. Hem Osmanlılar hem de Akkoyunlular gibi rakip Türkmen güçleri, Selçuklularla hayali akrabalık yoluyla meşruiyet iddia etmek için köklerini gururla Türklerin efsanevi atası olan ve genellikle Cengiz Han ile karıştırılan efsanevi Oğuz Han'a dayandırmıştır. Dahası, Osmanlı İmparatorluğu Selçukluların merkezi yönetim, güçlü bir ordu ve karmaşık bir idari sistem mirasını devralmıştır. Osmanlılar bu temeller üzerinde genişleyerek Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Güneydoğu Avrupa'nın büyük bölümünü kapsayan geniş ve güçlü bir imparatorluk kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu da Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu sağlayan siyasi, sosyal ve kültürel ortamı şekillendirmiştir.⁴⁸

Nihayetinde, Selçukluların kalıcı olmasını sağlayan şey idari sistemleri değil, meşru egemenliğin bir işareti olarak sembolik değerleriydi. Yıkılışlarından yüzyıllar sonra bile isimleri siyasi sermayelerini korumaya devam etti. İronik bir şekilde, Ebu'l-Gazi gibi Türkmen tarihçilerinin Selçukluları göçebe köklerini Fars saray kültürü uğruna terk ettikleri için kınayan eleştirilerine rağmen, modern Türkmenistan'da ulusal simgeler olarak yeniden canlandırılmışlardır. Sultan Sencer'in resmi beş manatlık banknotun üzerinde yer alıyor ve tarihi Selçuklu topraklarından çok da uzak olmayan Aşkabat'ta, büyük bağımsızlık anıtlarında Tuğrul ve Çağrı Bey gibi Selçuklu liderleri de dahil olmak üzere ulusal kahramanların mermer ve altın heykelleri sergileniyor. Böylece, bir zamanlar kabile değerlerinden kopuk olduğu için reddedilen Selçuklu adı, artık devlet gururu ve ulusal tarih sembolleri arasında öne çıkmaktadır.⁴⁹

6. Sonuç

Orta Doğu, XI. ve XII. yüzyıllarda hem Selçuklu topraklarını hem de komşu bölgeleri etkileyen önemli toplumsal ve ruhani dönüşümler geçirmiştir. Giderek artan sayıda Hristiyan ve Yahudi İslam'ı benimseyerek bölgenin İslami kimliğini sağlamlaştırmıştır. Bu dönemde, İslami eğitim kurumlarının başında gelen medreseler yaygın bir şekilde kurulurken, tasavvufun kabulü ve

48 Fletcher, J., Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk-Moğol monarşi geleneği, Harvard Ukrayna Araştırmaları, 3-4, 1993, 236-251.

49 Peacock, A., İslam tarihinde Selçuklu meşruiyeti, Cambridge University Press, Cambridge 2012, 79-95; Peacock, A., Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015, 300-320.

popülerliği de artmıştır. XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, İslam dünyası günümüzdeki karakterine çok benzeyen bir şekle dönüşmüştü. Tarihçiler, birçok Selçuklu kurumunun görünüş olarak XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğüne inanmaktadır. Bu düşünce ve Anadolu Selçuklularının kalıcı etkisiyle, akademisyenler yakın geçmişten dersler çıkararak çeşitli sorunlara çözüm bulmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Bu değişimlerin birçoğu uzun vadeli eğilimlerin sonucu olsa da, bir kısmının Selçuklu yönetimi ve Horasan geleneklerinin merkezi İslam toprakları olan Irak ve Suriye'ye getirilmesiyle yayılmış veya teşvik edilmiş olması muhtemeldir. Dönemin yadsınamaz önemine rağmen, Selçuklular üzerine yapılan araştırmaların azlığı nedeniyle genel kavrayış sınırlı kalmaktadır. Yine de birkaç monografi, hanedanın kapsamlı bir analiziyle Selçuklu tarihinin belirli yönlerine odaklanmaktadır. Selçuklu siyasi ve hanedan tarihine ilişkin bugüne kadarki en kapsamlı çalışmalar Kafesoğlu, Köymen, Sevim ve Merçil gibi XX. yüzyıl Türk akademisyenlerine aittir.

Türk akademisyenlerinin Anadolu bölgesiyle antik çağlara kadar uzanan köklü bir bağı vardır. Ancak Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ortaya çıkışıyla birlikte bu topraklara olan ilgileri oldukça yoğunlaşmıştır. Çağrı Bey'in seferleriyle başlayan 1015 ve 1071 yılları arasında Selçuklular Anadolu'ya çok sayıda askeri girişimde bulunmuştur. Bu seferler onların araziyi tanımalarına ve Bizans İmparatorluğu'nun zayıf noktalarını ortaya çıkarmalarına hizmet etmiştir. Sultan Alp Arslan, 1071'de Malazgirt Savaşı'nda kazandıkları kesin zaferin ardından Türk komutanlarına Anadolu'nun çeşitli bölgelerini fethetmeleri talimatını verdi ve bu süreç Melikşah döneminde de devam etti. Toprak ele geçirmek siyasi istikrar için çok önemli olsa da varlığını sürdürmek daha da hayatidir. Uzun vadeli siyasi başarı için bir ulusun ele geçirdiği toprakları kültürel olarak bütünleştirmesi gerekir. Bu bağlamda, Rum Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Anadolu'daki Türk tarihi için çok önemli bir yere sahiptir. Sadece Bizans İmparatorluğu, Ermeniler, Gürcüler ve Haçlılara karşı savunma yapmakla kalmamış, aynı zamanda Anadolu'daki günlük hayatı siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan önemli ölçüde şekillendirmişlerdir. Sosyal uygulamaları ve zanaatkarlığı geliştirmiş, Anadolu'nun dört bir yanına Türk-İslam mimari harikaları dikmiş ve böylece ulusal kültürlerini yüksek bir seviyeye çıkarmışlardır. Nihayetinde, Rum Selçukluları ve İlk Anadolu Beylikleri Anadolu'nun bir Türk yurduna dönüşmesinde etkili olmuşlardır.

Malazgirt Savaşı, Bizans İmparatorluğu için çöküşün sinyallerini veren yıkıcı bir yenilgi, Selçuklular ve onlara Anadolu'da eşlik eden Türk boyları için ise muazzam bir zafer olmuş ve bölge için yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Ancak Anadolu'daki Selçuklu yönetiminin tam anlamıyla istikrara

kavuşması, sosyo-ekonomik koşulların iyileşmesi ve yerleşim yerlerinin refah düzeyinin artarak gelişmiş şehirler dönüşmesi yaklaşık bir yüzyıl sürmüştür. Bu dönemde Türk fetihleri, Haçlı Seferleri ve Türk toplulukları arasındaki iç çatışmalar yaşanmıştır. Miryokefalon Anadolu'daki Selçuklu gücünü sağlamlaştırmıştır. Mısır'daki Eyyubi ve Memluk Sultanlıklarının Haçlılara karşı yürüttüğü seferler ve kıyı bölgelerinin yeniden ele geçirilmesi, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan en kestirme yol olarak Avrupa'nın dikkatini Anadolu'ya çekmiştir.

1204'te Konstantinopolis'in Haçlılar tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanan Dördüncü Haçlı Seferi, gelişen ticari faaliyetleri nedeniyle öncelikle Venedik Cumhuriyeti'ne fayda sağlamıştır. Aynı zamanda bu olay, Selçuklu Devleti'nin Orta Anadolu'daki hakimiyetini güçlendirmesine, genişleyen ticarete aktif olarak katılmasına ve ticaret ağında kilit bir oyuncu haline gelmesine olanak sağlamıştır. Selçuklulardan önce İtalyan şehir devletleri, özellikle de Venedik ve Cenova, Anadolu'nun kıyı ve iç ticaret merkezlerinde zaten önemli ticaret faaliyetlerinde bulunuyordu. Bizans İmparatorluğu ve Ermeni Krallığı ile kurdukları ticari ilişkileri şimdi de Selçuklular ile sürdürmeye çalışıyorlardı. Benzer şekilde Selçuklu Devleti de uluslararası arenada varlığını kabul ettirmek için ticareti geliştirmeye hevesliydi. Sonuç olarak devlet, toprakları içindeki başlıca doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarını kontrol etmeye ve geliştirmeye öncelik verdi. Bu koşullar altında, Anadolu'nun daha önce durgun olan ticareti yeniden canlandı, bölgesel kalkınma ve refaha yol açtı ve yerleşim yerlerini organize ticari faaliyetlerle dolu, gelişmiş, kalabalık şehirler dönüştürdü.

Selçuklu şehirlerinin büyümesi ve çeşitliliği, bu bölümde ticaret ve çeşitli ticari faaliyetler merceğinden incelenmiştir. Selçuklu yönetimi altında Anadolu'nun uluslararası ticarete daha belirgin bir rol üstlendiği açıktır. Selçuklu sultanları, ticaretin ve Orta Çağ uluslararası pazarına aktif katılımın devlet gücü ve uzun ömürlülük için kritik öneminin farkında olarak, ekonomi ve fetih stratejilerini bu anlayışla uyumlu hale getirmişlerdir. Selçuklu yönetimi altında, inşaat ve altyapı projeleri ticaret ve ticari bağlar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Anadolu'dan geçen kara yolları yeniden canlandırılmış ve bu yollar boyunca çok sayıda kervansaray ve köprü inşa edilerek ticaret kervanlarının güvenli geçişi sağlanmıştır.

Bu bölümde ayrıca Anadolu'da doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan kara yolları ve bu yolların deniz ticaretine bağlandığı limanlar incelenerek ticaret yolları ağının bir haritası çıkarılmıştır. Selçuklu ticaret yolları, ticari faaliyetlerde önemli bir çeşitlilik yaratmış ve ticaret yollarının sistem ve düzenini geliştirmiştir. İç kesimlerdeki Selçuklu şehirleri, ana yolların

kavşağında, ana yollar üzerinde, tali yolların kavşağında veya tali yollar üzerinde bulunmalarına göre sırasıyla birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derece yerleşimler olarak hiyerarşik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Kentsel ağ ticari faaliyetler üzerinden değerlendirildiğinde, birinci derece şehirlerin uluslararası ticaret merkezleri olarak işlev gördüğü, ikinci ve üçüncü derece şehirlerin muhtemelen bölgesel ticaret merkezleri olduğu ve dördüncü derece şehirlerin üretim merkezleri olarak hizmet verdiği söylenebilir. Sinop ve Antalya gibi liman kentleri de Selçuklu Anadolu'sunda önemli uluslararası limanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Anadolu'daki Selçuklu varlığı, mevcut Müslüman Türk toplumu ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan devralınan zengin kültürel ve yapısal miras tarafından şekillendirilen farklı bir karakter geliştirmiştir. Bu evrim, geçiş ve yayılma dönemlerinde hâkim olan sosyal ve dini koşullardan derinden etkilenmiştir. Esasen, Anadolu Selçukluları büyük ölçüde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan gelen ve önemli bir manevi ve maddi temel işlevi gören bir kent kültürü getirmişlerdir. Bu kökleşmiş değerlerin Anadolu'nun yeni topraklarına uygulanması doğal bir ilerlemeydi. Hem Anadolu Selçuklu Devleti'nin hem de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun aynı soydan geldiği düşünüldüğünde, birincisinin ikincisi üzerindeki etkisi yadsınamazdı. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'daki izleri siyasi, ekonomik, sosyal ve dini yaratımlarında açıkça görülmektedir. İklim, benzersiz coğrafi özellikler ve nüfus dinamikleri gibi faktörler nedeniyle bazı yerel farklılıklar ortaya çıksa da Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun şehirlerin oluşum biçimi üzerindeki temel etkisi son derece güçlü kalmıştır.

Selçuklu dönemi, günümüz Türkiye'sinin yalnızca zamansal bir öncülü olarak değil; kültürel, siyasi ve toplumsal çerçevesi üzerinde temel ve kalıcı bir etkiye sahip kurucu bir dönem olarak yorumlanmalıdır. Selçuklular tarafından başlatılan dönüşümler, modern Türk ulusunun nihai olarak ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. Bu dönüşümler, özellikle de Anadolu'da bir Türk-İslam kimliğinin pekiştirilmesi, önemli kurumların evrimi ve ticari ve kentsel kalkınmaya öncelik verilmesi, daha sonra güçlü imparatorlukların yükselişine zemin hazırlamıştır.

Selçukluların Anadolu'ya gelişi ve bunun sonucunda elde ettikleri askeri başarılar, özellikle de Malazgirt Savaşı, belirleyici bir dönüm noktası olarak tanımlanabilir. Bu tarihi an, kalıcı bir Türk varlığı oluşturmuş ve tekil bir kültürel sentezi teşvik etmiştir. İlmin ilerlemesini ve bilginin korunmasını kolaylaştıran medrese gibi kurumlar ile manevi iç gözlem ve toplumsal dayanışmaya vurgu yapan tasavvufun yaygınlaşması, çağdaş Türk toplumu üzerinde etkisini sürdüren eğitim ve dini uygulamaların derin tarihsel

köklerinin göstergesidir. Örnek vermek gerekirse, Türkiye’de dini eğitime yapılan vurgu, modernleşmeye tabi olmakla birlikte, Selçuklu medrese sistemiyle tarihsel paralellikler göstermektedir ve Sufi tarikatlarının devam eden varlığı, bu manevi geleneğin kalıcı etkisini yansıtmaktadır. Selçukluların ticarete ve altyapı gelişimine odaklanması, Türkiye’nin bölgesel bir ekonomik güç olarak günümüzdeki stratejik önemi için tarihsel bir emsal teşkil etmektedir. Bu durum, kervansarayların (ticari alışverişi barındıran tesisler) inşası ve İpek Yolu gibi ticaret yollarını kontrol etmeleriyle kanıtlanmıştır.

Selçukluların geçmişteki girişimlere ve Türkiye’nin mevcut girişimlere katılımı, enerji kaynakları için önemli bir geçiş yolu işlevi görmeyi amaçlayan Kuşak ve Yol Girişimi gibi Doğu ile Batı arasındaki bağlantının güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Bizans İmparatorluğu ile mücadeleler, Haçlı Seferleri ve içerideki iktidar mücadeleleri gibi Selçuklu dönemini karakterize eden zorluklar ve çatışmalar bile, günümüz Türkiye’sinin jeopolitik karmaşıklıkları ve çeşitli kültürel ve siyasi güçler arasında devam eden kimlik tartışmalarıyla paralellikler taşıyor. Merkezi bir yönetim biçimi, güçlü bir askeri gelenek ve komşu devletlerle karmaşık ilişkiler, Selçuklu dönemine dayandırılabilir.

Günümüz Türkiye’sinde Selçuklu geçmişinin yankıları hala hissedilmektedir. Modern Türkiye’nin kimliği, büyük ölçüde Selçuklu döneminde şekillenmiş olan Türk ve İslam mirasına dayanmaktadır. Modernize edilmiş olsa da eğitime verilen önem, Selçuklular tarafından bilgi arayışına verilen tarihsel önemi yansıtmaktadır. Devletin ekonomik kalkınmayı teşvik etme ve güçlü bir bölgesel varlığı sürdürmedeki rolü, Selçukluların ticarete ve stratejik kontrole odaklanmasını yansıtmaktadır. Dahası, Türkiye’nin mimari peyzajı, Divriği Ulu Camii, Konya’daki Alaeddin Camii ve Anadolu’nun dört bir yanına dağılmış çok sayıda kervansaray gibi Selçuklu dönemi anıtlarıyla bezenmiş olarak durmakta ve bu etkili dönemin kalıcı bir hatırlatıcısı olarak hizmet etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet olarak kurulmuş olsa da Selçuklu mirası ulusal kimlik, dinin toplumdaki rolü ve Türkiye’nin jeopolitik yönelimi ile ilgili süregelen söylemlere katkıda bulunmaktadır. Selçuklu dönemi, modern Türkiye’nin karmaşık kimliğinin, jeopolitik duruşunun ve kalıcı kültürel özelliklerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için vazgeçilmez bir tarihsel bağlam sunmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2020). *Türk eğitim tarihi* (33. baskı). Ankara: Pegem Yayınları. ISBN: 9789758792399.
- Aladağ, İ. (2018). Anadolu Selçukluları ve beylikler devrinde dini yapıların toplum hayatına etkileri. *Akademik Matbuat*, 2(2), 1–18.
- Alıç, S. (2021). *Anadolu Beyliklerinde siyasi evlilikler* (ss. 13–14). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Binbaş, I. (2010). Oğuz Kağan Anlatıları. *Encyclopaedia Iranica*, 2–10. Leiden: Brill.
- Cahen, C. (2001). 13. yüzyılın başında Anadolu’da ticaret. *Cogito*, (29), 132–143.
- Çavuşdere, S. (2009). Selçuklular döneminde Akdeniz ticareti: Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu*, 4, 53–75.
- Charanis, P. (1961). Bizans İmparatorluğu’nda bir politika olarak nüfus transferi. *Comparative Studies in Society and History*, 3(2), 141–142.
- Charanis, P. (1964). Bizans İmparatorluğu’nda Ermeniler. *Revue des Études Byzantines*, ss. 29–48.
- Cowe, P. (2015). Bizans ve Osmanlı hegemonyası arasında Ermeni Platosunda Armeno-Müslüman değişim modelleri. Burlington, VT: Ashgate Publishing Company, s. 80.
- Eastmond, A. (2017). *Tamta’nın dünyası: Orta Doğu’dan Moğolistan’a bir Ortaçağ asilzadesinin hayatı ve karşılaşmaları* (ss. 1–20). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fletcher, J. (1993). Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk-Moğol monarşi geleneği. *Harvard Ukrayna Araştırmaları*, 3–4, 236–251.
- Gürpınar, D. (2004). Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçi tarih yazımında Rum Selçukluları. Sabancı Üniversitesi, ss. 15–43.
- Güven, İ. (2018). *Türk eğitim tarihi* (7. baskı). Ankara: Pegem Akademi. ISBN: 9786053646938.
- Hovannisian, R. (2004). Ermeni Sebastia/Sivas ve Küçük Ermenistan. *UCLA Ermeni Tarihi ve Kültürü Serisi*, 5, ss. 111–135. Mazda Publishers. ISBN: 1568591527.
- Hovannisian, R. ve Payaslian, G. (2008). *Ermeni Kilikyası* (UCLA Ermeni Tarihi ve Kültürü; Tarihi Ermeni Şehirleri ve Vilayetleri). Mazda Publishers, s. 68.
- İbn Bibi. (2014). *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye fî’l-Umûri’l-Alâ’iyye Selçuknâme* (çev. M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu, ss. 125–130.
- Kafalı, M. (1996). Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesi. *Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(22), 7–13.

- Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk milli kültürü* (s. 73). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaya, A. (2014). Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya akınları hakkında bir değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(59), 211–232.
- Kayaoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçukluları devrinde ticari hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 359–373.
- Kılınç, M. ve Kurt, S. (2019). *Türk eğitim tarihi* (s. 26). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. ISBN: 9786058011434.
- Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu sultanlarının izledikleri ekonomik politikalar. H. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (7. cilt, ss. 344–353). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2008). Diyar-ı Rûm'un 'Türkiye' haline gelmesinde Türk kültürünün rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 33–53.
- Korobeinikov, D. (2013). Doğu'nun ve Batı'nın kralı: Müslüman ve Hristiyan kaynaklarında Selçuklu hanedan kavramı ve unvanları. A. Peacock ve S. N. Yıldız (Ed.), *The Seljuks of Anatolia: Ortaçağ Orta Doğu'sunda saray ve toplum* içinde (ss. 71–72). Londra; New York: I.B. Tauris.
- Kösoğlu, N. (1991). *Türk dünyası tarihi ve medeniyeti üzerine düşünceler* (s. 55). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köymen, M. (2017). Selçuklu devletinin kurulması: I. Dandanakan Savaşı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(3–4).
- Öden, Z. (2011). Anadolu beylikleri ve şehir tarihleri üzerine bibliyografya denemesi. *Tarih Dergisi*, 37, 171–243.
- Özergin, M. (1965). Anadolu'da Selçuklu kervansarayları. *Tarih Dergisi*, 15(20), 141–170.
- Pancaroglu, O. (2009). Divriği'de cami-hastane külliyesi: Bir ilişkiler ve geçişler tarihi. *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, 3, 185.
- Peacock, A. (2004). Niğdeli Ahmed'in *el-Veledü's-Şefik'i* ve Selçuklu geçmişi. *Anatolian Studies*, 54, 95–107.
- Peacock, A. (2012). İslam tarihinde Selçuklu meşruiyeti. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 79–95.
- Peacock, A. (2014). İran ve Irak'ta Selçuklu İmparatorluğu saray tarihçiliği: İçerik, yazarlık ve dil üzerine düşünceler. *Iranian Studies*, 47, 327–345.
- Peacock, A. (2015). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (ss. 300–320). Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN: 9780748698073.
- Peacock, A. ve Yıldız, S. (2013). *Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Orta Doğu'sunda saray ve toplum* (Orta Doğu Tarihi Kütüphanesi). Londra: I.B. Tauris. ISBN: 1784531650.
- Sevim, A. (1987). *Anadolu'nun fethi: Selçuklular dönemi* (s. 76). Ankara: TTK Yayınları.

- Soudavar, A. (2006). The Mongol legacy of Persian farmāns. L. Komaroff (Ed.), *Beyond the Legacy of Genghis Khan* içinde (ss. 407–421). Leiden.
- Strohmeier, M. (1984). *Seldschukische Geschichte und türkische Geschichtswissenschaft: Die Seldschuken im Urteil moderner türkischer Historiker*. Berlin.
- Turan, O. (1969). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi* (2. cilt, ss. 133–190). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi tarih Alpaslan'dan Osman Gazi'ye (1071–1328)* (ss. 335–339). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti* (ss. 246–257). Ankara: TTK Yayınları.
- Yakupoğlu, C. (2021). Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da yeni Türk vatanının yükselişi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1–35.
- Yinanç, M. (2009). *Türkiye tarihi: Selçuklular devri I*. R. Yinanç (Ed.). Ankara: TTK Yayınları, ss. 21–23.
- Yüksel, Ç. (2022). Selçuklu Anadolu'sunda ticaret ve kentsel gelişim. *Online Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10(1), 60–75.

